

Slovar kot obnovljivi vir: uporabne nerabljene »Pleteršnikove« glagolske tvorjenke

Andreja Žele

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Ljubljana, Slovenija;
Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, Slovenija; Znanstvenoraziskovalni
center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša,
Ljubljana, Slovenija, andreja.zele@ff.uni-lj.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.13>

ISBN: 978-961-286-878-9

Vsak uporaben slovar je neke vrste hranilnik in hkrati stalni obnovljivi vir besedja, ker omogoča, da se slovarsko zajeta leksika v procesu rabe lahko pomenotvorno spreminja, širi, oži, in po krajšem ali daljšem času nerabe tudi znova pomenotvorno oživi. To med drugim lahko velja tudi za nekatere tvorjene glagole v Pleteršnikovem slovarju, ki imajo vse pomensko-skladenjske možnosti, da (bolj) zaživijo tudi v današnji knjižni standardni slovenščini.

Ključne besede: slovar, glagolske tvorjenke, glagolske kategorije, pomenotvorje, oživljena leksika

Any useful dictionary is a kind of repository and simultaneously a constant renewable source of vocabulary because it allows lexicon captured in the dictionary to undergo significant semantic changes, expand, contract, and after a shorter or longer period of disuse, also undergo a revitalized shift in meaning respectively in new semantic derivation. This can, among other things, also apply to certain coined verbs in Pleteršnik's dictionary, which possess all the semantic-syntactic possibilities to come (more) alive in today's literary Standard Slovene.

Keywords: dictionary, verb formations, verb categories, semantic derivation, revitalized lexicon

Uvod

Obravnavala bomo pomenske oz. leksemske in skladenjske zmožnosti izbranih glagolov z vidika vida in vezljivosti, kot inherentnih kategorialnih lastnosti glagolov. Obe kategoriji pomensko opredeljujeta glagole, s tem da vid v ospredje postavlja morfoskladenjske zmožnosti glagolov, vezljivost pa pomenskoskladenjske možnosti posameznega glagola.

Predstavila bom tiste glagolske tvorjenke, ki imajo vse pomenotvorne možnosti, da se vključijo v rabo in mogoče zapolnijo pomenske potrebe tudi v današnjih besedilih. Mogoče med te po Pleteršniku »zanimive« besede sodi tudi kateri izmed tu obravnavanih glagolov, ki bi se glede na družbeno stvarnost lahko obdržal v rabi in s tem dobil možnost nadaljnega pomenotvornega razvoja.

Izhodišča za izbor obravnavanih glagolov¹

Pleteršnikovo vodilo in merilo izbora besed za slovar

Kljub temu, da je bilo Pleteršnikovo stališče do (i)zbranega slovarskega gradiva kritično oz. tudi samokritično in je zagovarjal splošno merilo in načelo:² sprejeti, kar se v literaturi nahaja in kar narod govori, in se po možnosti izogibati umetelnemu tvorjenju brez potrditve v rabi in hkrati pretiranemu prevzemanju, je bil to načelno vodilo primoran včasih kršiti. V uvodu v slovar namreč priznava, da je bilo pri izbiri gradiva vseeno marsikaj prepuščeno subjektivni presoji, ker »mnogokrat n. pr. se je sprejela katera beseda, dasi tuja in redka, ker je za jezikoslovca zanimiva« (prim. Pleteršnik 1894/95: VII; uvodne *Pripomnje*).³ Vendar dokaz žive rabe so slovarski zgledi oz.

---

¹ Za analizo je bila uporabljena elektronska transliterirana izdaja Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja (2006, ur. M. Furlan), ki je dostopna na portalu Fran (Zgodovinski slovarji) Fran/Pleteršnik Podrobneje o lastnostih in zlasti uporabnosti te izdaje I. Orel (2006).

² Kot izhodišče za vodilo in merilo izbora leksike nam lahko služi Pleteršnikovo mnenje o gradivu (Pleteršnik 1894/95: VII), za katerega sodi, da je primernejše za praktični slovar, ker da za znanstveni slovar gradivo ni bilo dovolj ciljno in sistematično zbirano, da bi lahko v smislu znanstvenega slovarja verodostojno prikazovalo celotni razvoj slovenščine. In glede zbranega gradiva je Pleteršnik večkrat zapisal, da je zbrano besedje oz. kar slovarsko gradivo Oroslava Cafa najkvalitetnejše, poleg tega, da je tudi najobsežnejše.

³ »[...] Samo ob sebi se umeje, da se iz gradiva, ki je tako različno in nikakor ni po enotnih pravilih zbrano, ne da po gotovem črtežu sestaviti slovar, ampak se mora sestava ravnati po gradivu. Na tak slovar, ki bi po znanstvenih načelih sestavljen verno kazal zgodovinski razvoj slovenskega jezika, z večine niso mislili tisti, ki so gradivo pripravljali. Poglavitni nabiratelj Caf pravi v svojih prej že omenjenih pismih, da je pravi namen temu slovarju, ki bode pred vsem za Slovence pisan, vse slovarsko gradivo iz knjig od najstaršega časa do najnovejšega in iz vseh slovenskih krajev in kotov vkup spraviti, da ta slovar ima hramba biti za vse slovensko (jezično) blago; iz njega da bodo že pisatelji za svoje stroke pametno jemali (*pismi z dne 29. dec. l. 1871. in 13. febr. 1872.*)« (Pleteršnik 1894/5: VII).

»pristavljeni citati [dajejo] nekakšno merilo za veljavo in vrednost vsakaterega izraza«, in ti so še posebej pomembni za besede, ki so prevladujoče zgolj v zapisu ali zgolj v vsakdanjem govoru, in tudi za besede, ki so bile prej pogosto rabljene pa v času nastajanja slovarja niso bile več tako pogosto v rabi.

Tudi z današnjega vidika se zdijo vsa ta slovaropisna vodila in opažanja nekam brezčasna.

Oznake in pojasnila

Metajezik v slovarju je skrbno odmerjen, kar je že uvodoma opozorjeno, zato vključene slovarske oznake ne želijo biti zavajajoče, zlasti glede natančnosti lociranja rabe določenega izraza in njegove razširjenosti. S poudarjeno rabo je v označevanje vključena tudi zvrstnost jezika, tako družbena kot strokovna. Upoštevani sta jezikovna kultura, saj »prav tako se tudi ni sprejemala večina takih tujih besed, katere prosti narod sicer pogostoma pa brez potrebe rabi, ker za dotične pojme tudi dobre domače besede še krepko živijo med narodom« (Pleteršnik 1894/95: VII). Na kultiviranost in zlasti na uzaveščeno in jezikoslovno vodeno ravnanje z jezikom pa opozarja uvodni komentar, da je »pravopis [je] v tem slovarju tudi pri citatih povsod enak, ter se v tem obziru ti ne ujemajo natančno z izvirniki. V tem bolj praktičnem slovarju imajo citati le namen pojasnjevati pomen besedam, pri katerih so omenjeni, ne pa kazati različnost pisave pri raznih pisateljih« (Pleteršnik 1894/95: X).

Tipsko bi te oznake lahko opredelili kot pomenske, slovnične, normativne, terminološke, zemljepisne in avtorske. Tu navajam le nekatere oznake in pojasnila, ki so bistveni za boljše razumevanje in rabo tu obravnavanih glagolov oz. glagolskih tvorjenk.

Poudarjene pomenske oznake:

pren. = v prenesenem pomenu, **fig.**

pren. izmólsti -mólzem, *vb. pf.* 1) i. iz koga kaj, jemandem etwas entpressen, *Cig.*; vse denarje je iz mene izmolzel, *Z.*; — 2) ausmelken; do dobrega i., *Cig.*; — erschöpfen, *Cig., Jan.*; izmolzena njiva, magerer Acker, *Cig.*; i. koga, i. komu mošnja, jemandem den Beutel leeren, *Cig.*; aussaugen (*fig.*), *Cig., Jan., Cig. (T).*; izmolzena okolica, *Zora*; — izmolzen, entnervt, *Cig.*

pren. kěpiti -im, *vb. impf. k. se, sich patzig, wichtig machen, sich aufblasen, Lašče-Levst. (M.).*

zapikováti -ûjem, *vb. impf. ad zapikniti, zapičiti, Z., Bes.*; — **pren. z. se kam** = zatekati se kam, seine Zuflucht nehmen, *Ig (Dol.).*

prim. = **primeri** (usmerja na besede s podobnim pomenom ali na besede, ki pojasnjujejo dotično besedo, ali na tuje besede, iz katerih so dotične nastale)

zježiti -ím, *vb. pf.* erzürnen, *Cig., Jan.*; z. se, zornig werden, *Cig.*; zjezil se je in je umrl, *C.*; — nam. vzj- (?); **prim.** razjeziti: **razjeziti** -ím, *vb. pf.* zornig machen, aufbringen; — r. se, zornig werden, in Zorn gerathen.

čəmėti -ím, *vb. impf.* hinbrütend hocken, warten: čemeti kje v kakem kotu brez dela, *Cig., C.*; rak čemi v svojem ždiči, *Erj. (Izb. sp.)*; **prim.** 2) čumeti: **čumėti** -ím, *vb. impf.* im Halbschlaf liegen, *Z.*; čumela sem in imela čudne sanje, *Bes.*; — tiho in mirno ležati, n. pr. bolnik čumi, *Soška dol.-Erj. (Torb.)*; kauern, *SlGOR.-C.*

Poudarjene slovnične oznake:

vb. = **verbum, glagol**: *vb. pf.* verbum perfectum, **dovršen glagol**; *vb. impf.* = verbum imperfectum, **nedovršen glagol**; **trans.** = **transitivum, prehajalen glagol**:

cijáziti -ím, *vb. impf.* 1) **trans.** schleppen, *Guts., Cig., M., Nov.*; in so ga tjakaj meketali ino »cjazili«, *Trub. (Post.)*; dva centa tobaka cijaziti in nositi črez Gorjance, *Jurč.*; c. se, sich langsam schleppen, *M., C.*; c. se po klopi, wetzen, *Polj.*; — 2) **intr.** schwer gehen, *Pohl.*; umherziehen: odkar je kralj Matjaž po svetu cijazil, *Bes.*; — **prim.** nem. ziehen. (?)

trans. prevóziti -vózim, *vb. pf.* 1) hindurchführen; — p. se po morju, das Meer durchschiffen, *Cig.*; — p. se, spazieren fahren, *Cig.*; — fahrend zurücklegen, durchfahren; — 2) hinüber fahren (*trans.*): na ono stran p. kaj, *Cig.*; — 3) p. koga, jemandem vorfahren, *nk.*

V ta razlagalnodvojezični slovar sta vključeni tako aktualna splošnorabljena standardizirana leksika (nk. = vse knjištvo in posebno vse časopisje novejše dobe) kot narečna leksika, ki je področno in avtorsko označena, in tudi strokovno izrazje z različnih področij (s splošno oznako T = znanstvena terminologija). Eden osnovnih pogojev pa je aktualna živa raba. Pri pomenih izbranih glagolov sta pričakovano v ospredju zlasti vid in vezljivost glagola kot leksema in slovarske iztočnice: v slovarskem opisu oznaka glagolskega vida v ospredje postavlja morfoskladenjske zmožnosti glagolov, vezljivost pa pomensko-skladenjske možnosti posameznega glagola.

Pojavljivost, in ne pogostnost, posameznih izbranih glagolov sem preverjala tudi po besedilnem korpusu starejših besedil (Jezikovni viri starejše slovenščine IMP) in po zaključenem korpusu Nova beseda.⁴

⁴ Zbirka besedil IMP https://www.clarin.si/noske/run.cgi/wordlist_form?corpname=imp, na osnovi katere je bila narejena digitalna knjižnica vključuje faksimile posameznih del in njihove pregledane prepise. Besedila zajemajo obdobje 1584–1918, vendar z zelo neenakomerno porazdelitvijo, saj je večina besedil iz

Glagoli z vidika besedotvorja in pomenotvorja: novi pomeni, sinonimija in metonimija

Nekateri glagoli, zlasti glagolske izpeljanke, so aktualne tako z vidika besedotvorja kot posledično tudi pomenotvorja. V pomenotvorni vidik je vključena tudi družbena in stilska vloga glagolov.

Besedotvorno in pomenotvorno razločevanje

Pri Pleteršniku se pomensko ločuje *besediti* 'govoriti' od *besedovati* 'pogovarjati se' in še istokorenska zaznamovana *besedičiti*, *besedariti* v pomenu 'klepetati' oz. 'prazno govoriti'. Poleg *bolehati* kot trajajočo lastnost in *bolovati* kot manj trajajočo lastnost imamo še ponavljajoči *bolevati* 'pogosto biti bolan zaradi trajnejše motnje', *obolevati* 'vedno znova zboleti' in še *boleznovati* 'imeti bolezen'.

Poleg *bogatiti koga/kaj* imamo še neprehodnega *bogatovati* v pomenu 'delati, kazati se bogatega'.

Besedotvorno in pomenotvorno, vključno z vidskimi in vezljivostnimi možnostmi, je vključena podstavna beseda *kmet*:

kmetáriti -ârim, vb. *impf.* = **kmet biti**, *Jurč.*

kmétiti kmêtim, vb. *Impf.* = **kmetovati**, *Cig., Dol., LjZv.*; začel je *po malem zopet kmetiti*, *LjZv.*; **kmetiti grunt (zemljišče)**, *Svet. (Rok.)*.

kmétovati -ujem, vb. *impf.* Bauer sein, den Landbau betreiben; *Noe kmetuje, kakor je poprej*, *Ravn.*; **umno k.**, rationellen Landbau betreiben, *Cig.*; — die landwirtschaftlichen Arbeiten verrichten; **spomladi začnejo k.**, *Jurč., Dol.*; — **k. grunt (zemljišče)**, *Svet. (Rok.)*.

dokmétovati -ujem, vb. *pf.* 1) abwirtschaften; dokmetoval je; — 2) mit den Wirtschaftsarbeiten fertig werden; **za letos smo dokmetovali**.

kmétati, kmêtam, vb. *impf.* **k. koga**, jemanden einen Bauer schelten, *Cig.* Ta slednji pomen je rabljen v pomenu 'Pokmetiti koga'.

Vidik sinonimije in metonimije

Istokorenska leksika je pomensko predstavljena tako z vidika vsaj delne sopomenskosti kot z vidika delnih pomenskih premikov oz. prenosov v

---

19. stoletja (po številu besed 57,4 % celotne zbirke) in začetka 20. stoletja Za to obravnavo je bil dodatno uporabljen tudi korpus leposlovnih besedil Nova beseda http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda3.html.

metonimijo. Zlasti živa pogosta raba je posledično omogočila tako bogato sopomensko rabo kot tudi metonimične prenose pri glagolih kot:

bábičiti -im, vb. *impf.* Geburtshilfe leisten, *Mur.*

babičeváti -ûjem, vb. *impf.* Hebammendienste leisten, *Cig., DZ.*

bábiti*-im, vb. *impf.* Hebammendienste leisten, *Mur., Cig., Jan.*

babováti -ûjem, vb. *impf.* Hebammendienste leisten, Hebamme sein, *Mur., Mik.*

jezičiti*-tčim, vb. *impf.* die Zunge wetzen, prim. jezičenje.

jezičiti (dodatek k slovarju), dodaj: kaj, še ti bodeš tu jezičila? *Jurč.* In še: *Hlapci so se prepirali med seboj, oskrbnik je rentočil nad njimi, dekle so jezičile in v očeh Nutinih so švigali pogostoma bliski.* (IMP: Lea Fatur, Vilemir, 1906)

jezikáriti -árim, vb. *impf.* = jezikati, *C.*

jezikati -am, vb. *impf.* die Zunge wetzen, naseweise widersprechen, *Cig., C.*; otrok rad jezika, *Dol., Gor.*; — = jezik otresati, opravljati, *Krn-Erj. (Torb.), BIKr.*; črez koga j., *C.*; — j. se, zanken, sticheln, *C., Poh.*; — tudi jezikáti, -ám, *Gor.*

jezikljáti -ám, vb. *impf.* = jezikati, *Jan.*

jezikováti -ûjem, vb. *impf.* die Zunge wetzen, *Cig., Jan., C., Dol.*; rad jezikuje, er hat ein loses Maul, *Cig.*; j. komu, widersprechen, *C.* In še: *Kaj misliš, da bom sam sebe v nevarnost stavil in jezikoval, kar ni nič?* (IMP: Anton Koder, Luteranci, 1883)

Z vidika vida in vezljivosti

Obe glagolski kategoriji sta nujni sestavini izrazno-pomenskega opisa glagolov in posledično tudi njihove skladenjske rabe.

Z vidika vida

Vid je zagotovo eden izmed dokazov, da ravno v razmerju med slovničnim in pomenskim gre iskati eno izmed gibalnih sil v jezikovnem razvoju nasploh (Isačenko 1960: 9). Izhodiščna teza je, da prav vsi glagoli imajo vid kot svojo inherentno lastnost, in sicer vsak glagolski pomen je ali nedovršni ali dovršni, brezvidskih glagolov ni.⁵ V razpoložljivi jezikoslovni literaturi pa je že dolgo znano, da se glagolske morfološke vidske lastnosti križanjo s t. i. leksikalnim vidom in s časovnim okvirom stavčne povedi. Za dovršnik sicer velja morfološki pomen 'totalnosti, celostnosti, omejenosti in rezultata', za nedovršnik pa morfološki pomen 'trajanja in neomejenosti', vendar je dovršni vid (kot celovitost dejanja) v nasprotju z nedovršnikom

---

⁵ O brezvidskih glagolih v kontekstu obravnave naklonskih glagolov piše F. Bezljaj (1948: 217).

pričakovano (bolj) neodvisen od časa, v katerem se odvija.⁶ Sicer pa se nam uporaba glagolskega vida potrjuje kot prvenstveno slovarska kategorija (morfološko izražen pomen), ki je v tesni povezavi s skladnjo in s celotno govorno situacijo.

V zvezi z označevanjem glagolov Pleteršnik (1894/95: IX) uvodoma pripominja, naj se nepopolna razlaga pri nedovršnih glagolih vedno dopolnilno primerja z razlago pri dovršnih ustreznica.

Izražanje vida

Glede na glagolsko trajanje (nedokončanost/dokončanost) in vrsto glagolskega dejanja (način poteka) se v slovenskih slovnica ločujejo trajalniki (tvorjeni iz samostalnikov) in ponavljalniki (tvorjeni iz glagolov).

V Pleteršnikovem slovarju pa je dovolj jasno predstavljena vidna vidska hierarhija:

člověčiti -ěčim, *vb. impf.* anthropomorphisieren, *Cig. (T.)*; — zu Menschen machen: — oddivjaš rod ž'vinski in hud, Človečiš, ga delaš popameten ljud, *Vod. (Pes.)*.

učlověčiti se -ěčim se, *vb. pf.* Mensch werden.

učlověčeváti se -ûjem se, *vb. impf. ad učlovečiti se*, *Jan. (H.)*.

izrôčati, -am, *vb. impf. ad izročiti*; übergeben, verabfolgen, überantworten; Izročam Vam, prijatla dragi mani — pesem milo, *Preš.*

izročeváti -ûjem, *vb. impf. ad izročiti*, = **izročati**, aushändigen, einhändigen, übergeben.

osípati -sípam, -pljem, *vb. impf. ad osuti*.

osipávati -am, *vb. impf.* = **osipati**, *Cig., M.*

Vsaj posredno je predstavljena tudi vidska vloga pogostejših predponskih obrazil pri primerih kot:

DO-:

dodělavati, -am, *vb. impf. ad dodelati*; in der Vollendung einer Arbeit begriffen sein, die letzte Hand an ein Werk legen.

⁶ Isačenko (Исаченко, 1960: 130, 136) ima enostavno izhodiščno opredelitev glagolskega vida kot slovnične kategorije, ki z obliko izrazi slovnični pomen, ki pa kvalificira oz. opredeljuje osnovni pomen glagola (v vidskem paru mora ostati pomen nespremenjen). Opozicija NEDOV/DOV je osnovana na lastnosti »pomenskega minimuma«: pomensko zaznamovan je dovršnik, ki označuje proces v svoji celovitosti; DOV – govoreči je zunaj procesa dogajanja in NEDOV – govoreči je v procesu dogajanja. Druge možne smiselne modifikacije glagolskega dejanja so še kratnost, začetnost, rezultativnost idr.

dokopávati -am, *vb. impf.* ad dokopati; 1) in der Beendigung des Grabens (des Hauens im Weingarten) begriffen sein; 2) dazu graben.

NA-/O-:

nažalováti se -ûjem se, *vb. pf.* sich satt trauern.

ojasniti se -ím se, *vb. pf.* sich aufheitern, *C.*

ojúžiti se -jûžim se, *vb. pf.* aufthauen (o snegu), *Cig., Jan.*

Glagoli na -ovati/-evati

S priponskim obrazilom *-ovati/-evati* praslovanskega izvora se iz samostalnikov tvori glagole oz. glagolske izpeljanke, ki jih z vidika vida lahko označujemo kot trajalnike (durative) in ponavljalnike (iterative) višje stopnje (prim. Breznik 1934: 111).

Sintezo trajanja in ponavljanja lahko izražajo t. i. trajalniki in ponavljalniki višje stopnje/vrste kot sta *bivati, hodevati*:⁷

bívati -am, *vb. impf.* zu sein pflegen, *Kras, Pivka-Levst. (Glas.)*; ta pot biva slaba, *Notr.-LjZv.*; brez dvojbe biva tako tudi drugod, *Navr. (Let.)*; ta trava biva po stenah, kommt vor, *Pivka-Erj. (Torb.)*

hodévatí -am, *vb. impf.* zu gehen pflegen, *Notr.-Levst. (Glas.)*.⁸

Uporabni trajalniki višje stopnje, ki bi še danes lahko bili v uporabi, so:

danováti -ûjem, *vb. impf.* den Tag zubringen, *C.* In še: *Tamo sem želet danovati in nočevati.* (IMP: Novice kmetijskih, rokodelskih in narodnih stvari, 1854)

davkováti -ûjem, *vb. impf.* mit dem Steuernzahlen zu thun haben, *Z.*

dobrôtovati -ujem *vb. impf.* d. komu = dobrote deliti, *Levst. (Zb. sp.)*.

O priponi *-va-* z vidika ponavljanja in trajanja:

Že pri protestantskih piscih imamo tvorjenke tipa *popivati* (← po-piti), *prepevati* (← pre-peti); pogoste so glagolske pripone *-ova-*, tudi *-ava-* namesto pričakovanih enozložnih (enoglasnih), npr. *izkušova-ti/-ava-ti*, *napelj-ova-ti/-ava-ti*, *poboljš-ova-ti/ -ava-ti*. Veliko kasneje npr. Breznik (1916: 121; 1934: 109) kot redkejšo vendar rabljeno omenja pripono *-va-*, ko glagolska podstava, npr- *zna-* dopušča tudi tvorbe kot *po-zna-va-ti*.

⁷ Tovrstno ponavljalno *bivanje* in tudi *hojevanje* je sicer zabeleženo tudi v SSKJ.

⁸ A. Breznik (1916: 116; 1934: 111) ima kot korektnjšo zabeleženo izpeljavo *hojevati*, ki naj bi bila tipična za notranjske krajevne govore, tudi *sedevati* ipd.

Ta način tvorbe nedovršnikov s pripono *-va-* je ostal do danes sprejemljiv pri nekaterih glagolskih sestavljenkah, npr. *prepozn-am – prepozn-avam, zalet-im se – zaletavam se*, in pripona *-va-* je kot družljiva z nedoločniško osnovo omenjana pri glagolih tipa *omedlevati, okopavati* ipd. (Toporišič 2000: 350). Tako sta z vidika stalne ponavljalnosti po Pleteršniku dopustna tudi:

dokazávati -am, vb. *impf.* = dokazovati.

pregledávati -am, vb. *impf.* = pogledovati; wiederholt anblicken.

Tvorjenje še z normativnega vidika

Ob poudarjanju žive aktualne uporabe besed je nekako samoumevno vključen še normativni vidik. Slednji narekuje rabo, ki je tako z vidika knjižnega razvoja jezika kot z vidika veljavnega oz. kodificiranega standarda določenega obdobja bolj ali manj sprejemljiva oz. lahko tudi nesprejemljiva.

Sprejemljivo je tako **bešnėti** -ím, vb. *impf.*, manj sprejemljivo pa **bešnováti** -ûjem, vb. *impf.* Podobno je bolj sprejemljivo **právdati se** -am se, vb. *impf.* kot **pravdováti se** -ûjem se, vb.⁹

Edina sprejemljiva pa je npr. oblika **čakávati** -am, vb. *impf.* namesto nepravilne **čakevati**, sprejemljiva raba je tudi **počakávati** -am, vb. *impf.* Nesprejemljive so tvorbe **fantávati** -am, vb. *impf.*, **božičávati** -am, vb. *impf.*, **razležávati se** -am se, vb. *impf.*, ki jih morajo nadomestiti tvorbe kot **fantovati, božičevati, razlezovati se** ipd.

Obrazili -ovati vs. (iz)irati

Za rabo priponskega obrazila *-irati* ali *-ovati* glede na tujo ali domačo besedotvorno podstavo imamo za zgled optimalni sinonimni par *funkcionirati : delovati*. Težnja natančneje opredeliti možnost uporabe obrazil *-ovati* in *-(iz)irati* pa hkrati kaže zlasti na osamosvojeno besedotvorno in pomenotvorno uporabo tudi obrazila *-(iz)irati* (prim. Breznik 1916: 139–142).

Načelno velja domače obrazilo na domačo podstavo in prevzeto obrazilo na prevzeto podstavo, vendar z osamosvojitvijo obrazila *-irati* (oz. z njegovo oddaljčitvijo od tujega izvora) in z vključitvijo v slovenski jezikovni sistem se je izpeljevanje z *-irati* razširilo tudi na domače besedotvorne podstave.

⁹ A. Breznik (1934: 111) možno tvorbo tipa *pravdovati* (nasprot *pravdati*) razlaga, »da se dejanje v večji meri ponavlja«, torej so tovrstne glagolske izpeljanke na *-ovati* lahko »ponavljalniki višje vrste«.

Na (vsaj sinhrono) domače ali podomačene besedotvorne podstave se *-irati* razvršča v primerih *abecedirati*, *basirati*, *betonirati*, *gumirati*, *jodirati*, *lakirati*, *kanalizirati*, *kristalizirati* (*kristaliti*), *procesirati*, *slovenizirati*, *tonirati*, *tuširati*, *urinirati*, *vatirati*, *žetinati*, *želirati*, *živcirati*; prihaja pa lahko tudi do pomenskih razločkov tipa *anglizirati* 'uvajati vse angleško' nasproti *angležiti* 'uvajati angleščino', medtem ko npr. *tuširati* pomensko združuje 'delati s tušem' in 'prhati se'. Torej pomenskorazločevalna je lahko že tvorba iz določenega samostalnika, npr. *kadrirati film* nasproti *kadrovati* (redkeje: *kadrirati*) *nove ljudi* ipd. Tako razmerja med domačimi in prevzetimi oz. mednarodnimi priponskimi obrazili dopuščajo še rabljeni primeri kot *slovenizirati/sloveniti pisavo/imena*, *športirati/športati*, *zumirati/zumati posnetek*, *žurirati/žurati* ipd.¹⁰

O tem je v Pleteršnikom času pisal tudi Breznik (1916: 141): »Tuji glagoli na *-ieren* večinoma hranijo tujo končnico *-irati*, *-iram* ter gredo po V. vrsti; nekateri morejo imeti tudi domačo končnico na *-ovati*, *-ujem* ter gredo po VI. vrsti, n. pr. *deklamovati*, *konstatovati*, *ilustrovati* itd.«, in poskuša poiskati tudi merila za uporabo *-irati* nasproti *-ovati*.¹¹ Merilom razločevalne uporabe se npr. P. Skok (1955/56: 42–43) izogiba, ker za njih nima jezikoslovne osnove, hkrati ugotavlja, da tudi raba in jezikovni čut ne usmerjata v neko utemeljeno razločevaje.

V Pleteršnikovem slovarju je mestoma upravičeno opozorjeno na brezpotrebno uporabo manj vidsko natančnega priponskega obrazila *-(iz)irati*,¹² ker je najpogosteje dvovidsko:¹³ imamo tako *magnetizirati* kot *magnetiti*,

¹⁰ O glagolih na *-irati* v današnji slovenščini med drugimi tudi A. Žele (2011).

¹¹ Breznik (1916: 141–142): Končnica *-irati*, *-iram* nam rabi navadno: 1. kadar nam ni mogoče, tujega glagola po domače prikrojiti, n. pr. *absolvirati*, *apelirati*, *doci-rati*, *operirati*, *secirati*; 2. kadar bi bila domača končnica preveč prisiljena, n. pr. *študirati*, *radirati*, *votirati*, *urgirati*. Če si je slovenščina izposodila poleg tujega glagola tudi tujo podstavo, iz katere je glagol narejen, smemo tvoriti glagol z domačo končnico, n.pr. *kritika*: *kritikovati*, *politika*: *politikovati*, *reforma*: *reformovati*, *replika*: *replikovati* ... ali pa: *kritizirati*, *politizirati*, *reformirati*, *replificirati*.

¹² Latinsko obrazilo *-are/-ire* je prek francoskega nedoločniškega obrazila *-er/-ir* prešlo v nemško nedoločniško obrazilo *-ieren* in iz tega v *-irati* (iz nem. *-ier* in domačega *-a-ti*); iz grščine pa prek francoskega *-iser* in potem še prek nemškega *-isieren* je nastala različica *-izirati* z vpono *-iz-* (Skok 1955/56: 37, 39).

¹³ Mednarodnost tega obrazila prinaša tudi vidsko nevtralnost oz. nezazanamovanost – njegova posebnost namreč je, da mu vnaprej, brez konkretne rabe v besedilu, ne moremo določiti vida, tj. neomejenosti ali omejenosti trajanja oz. trenutnosti ali rezultativnosti določenega dejanja. Tako šele besedilna raba in besedilni čas določita njihov vid. Pri glagolih na *-irati* se tako samo še dodatno potrjuje, kako je

npr. **magnetizirati** -am, vb. *impf.* **magnetiti**, in slednje je označeno za ustrežnejše, saj navsezadnje imamo tudi dovršno različico tega pomena *namagnetiti*; je pa *magnetizirati* sčasoma pridobil dodatni (razločevalni) pomen 'zdravljenja z magnetizmom'.¹⁴ Tako še strokovni izrazi kot **dramatizovati** -ujem, vb. *impf.* *dramatisieren*, *Cig.*, **elektrizovati** -ujem, vb. *impf.* *elektrisieren*, *Cig. (T.)*, *nk.* **galvanizovati** -ujem, vb. *impf.* *galvanisieren*, *Cig., Jan.*, **kapitalizovati** -ujem, vb. *impf.* *capitalisieren*, *Cel. (Ar.)*, *nk.*

In čeprav gre za prevzete samostalnice in iz njih izpeljane glagole ali pa za prevzete glagole, npr. nadvlada glagola *kolapsirati* nasproti nemškemu *kolabirati* (nem. *kollabieren*) in oboje v pomenu 'doživeti kolaps', se v Pleteršnikovem slovarju kaže težnja po natančnejšem morfemskem določanju vida z domačimi priponskimi obrazili, npr. **idealizovati** -ujem, vb. *impf.* lepše, vzornejše kaj kazati, ko je v resnici, *idealisieren*, *Cig. (T.)*, **ilustrovati** -ujem, vb. *impf.* z ilustracijami okriti, *ilustrovan*, *illustriert*, *Cig. (T.)*, *nk.*

Hkrati pa je oznaka dvovidskost – »dvovidski glagoli« kot nekakšna vidska nevtralizacija z vidika konkretnega skladijskega pomena nefunkcionalna oz. nenatančna: glagoli so namreč glede na konkretno rabo vedno enovidski, načelno oz. z vidika potencialne rabe pa nekateri lahko nastopajo enkrat v vlogi nedovršnika in drugič kot dovršniki. Izhajamo iz predpostavke, da so glagoli na *-irati* prvenstveno nedovršni.¹⁵ Tvorjenke na *-(iz)irati* so pretežno vezane na posamezna strokovna področja, in tudi oz. zlasti zato imajo izpisane slovenske ustreznike oz. slovenske skladijske zmožnosti, npr. **ordinirati** -am, vb. *pf. (impf.)* zdravilo določiti, (*-evati*), *ordinieren*, **mediatizirati** -am, vb. *impf. (pf.)* suverenstvo vzeti, *mediatisieren*, *Cig., Jan.*, **operirati** -am, vb. *impf. (pf.)* operacijo izvrševati (*izvršiti*), *operieren*, **promovirati** -am, vb. *impf. (pf.)* poviš(ev)ati v akademiško čast, *promovieren*, *Jan.*, *nk.*

---

vid odvisen od morfoloških, leksikalnih in skladijskih lastnosti in specifičnosti posameznega jezika; smer vidskosti pa gre od pomena proti morfemskosti. (izraz vidskost je tu uporabljen za vse lastnosti vida, ki so vezane na morfologijo, leksiko ali skladnjo). In še Ramovš 1952: 127–128): »glagoli z dvojnimi aspektom pa so odvisno od situacije lahko perfetivni ali imperfektivni«.

¹⁴ Izbirno uporabo *-irati* ali izvirno domačega (praslovenskega) *-ovati* torej omogočajo glagolske izpeljanke iz samostalnikov, ki označujejo zlasti poklicno delovanje ali obstajanje v nekem procesu/delovanju: *kraljevati*, *dekanovati*, *administrirati*, *advoktirati*, *pilotirati* (nasproti npr. *akrobatiti*), sicer pa še *amaterizirati*, *finiširati*, *šminkirati*, *familizirati (se) ipd.*

¹⁵ Načelno prednostni nedovršni pomen se prepozna tudi po tem, da veliko tovrstnih glagolov omogoča predponsko obrazilo, npr. *sfabricirati*, *sfrizirati*, *prediskutirati*, *zabetonirati*, *preanalizirati*, *zbombardirati ipd.*

Poleg *-irati* tudi domači priponi *-a-* in *-ova-* lahko izražata dvovidsko rabo in s tem dodatno potrjujeta, da o vidski rabi nasploh odloča leksemski pomen konkretnega glagola oz. zmožnost konkretnega glagola, da lahko izrazno združuje več vrst glagolskega dejanja, npr. *Prečkali so cesto, Romali so v različne kraje, Križali ga bodo, če izvedo, Daroval je za poplavljenca, Dedoval je po stricu, Glasovali so proti predlogu* ipd. V slovenščini se je potrdilo, da je možna dvovidska raba vezana zlasti na glagole, ki izražajo procesualnost in hkrati tudi že rezultat procesualnosti.

Poudarjen vidik vezljivosti

Vežljivost, še zlasti glagolska, pa je eden od osnovnih pokazateljev skladenjskih zmožnosti slovenščine.

Poleg *bogatiti koga/kaj* imamo še neprehodnega *bogatovati* v pomenu 'delati, kazati se bogatega'. Podobno še npr. *lakomněti* -ím, *vb. impf.* = *lakomen biti*, *Cig.*, nasproti *lakomnováti* -ûjem, *vb. impf.* habgierig sein, geizen, *C.*, *Trub.*; *vsakateri lakomnuje za se v svojem stanu*, *Dalm.*

Kaže se težnja, da *deževati* v *Dežuje* ostaja le vremenski nevezljivi glagol, *dežiti* pa se uporablja tudi ali zlasti vezljivo *Oblaki dežijo* in preneseno *Cvetjel/Kamenje deži po ljudeh*, in ekspresivno *On hoče dežiti čez verne in neverne* v pomenu 'oštevati verne in neverne'.

Vežljivostno so z zgledi poudarjeni tudi glagoli s prostomorfemskim *se*, npr. *továrišiti se* -ârišim se, *vb. impf.* Umgang pflegen: *t. se s kom*, *Cig.*, *Jan.*, *M.*, *C.*, *potovárišiti se* -ârišim se, *vb. pf.* Kameradschaft schließen, *Let.*; sich vergesellschaften, *M.*, *sestriti se* -ím se, *vb. impf.* schwestern, sich verschwistern, verschwistert sein, *Cig.*, *C.*; *senca se z lučjo sestri*, *Levst. (Zb. sp.)*, *sramováti se* -ûjem se, *vb. impf.* sich schämen; mlade žene se ne sramujejo psalme peti, *Trav.-Valj. (Rad)*; *s. se česa*; *s. se pred kom*.

Opažanja z vidika današnjih družbenih potreb po poimenovanjih

Tudi danes so uporabljive in celo aktualne izpeljanke kot *državnikovati* 'delovati kot državnik', *dolgočasovati* 'imeti dolg čas / biti dolg čas', *davkovati* 'pobirati davke, imeti opravka z davki', *dobrotovati* 'deliti dobrote', *danovati* 'preživljati dan', *božičevati* 'praznovati božič', *gnečiti se* 'stiskati se', *domačevati* 'skrbeti za dom', *hiševati* 'voditi gospodinjstvo', *društвовati* 'delovati v društvu/društvih', *grobijâncevati* 'obnašati se grobo, nesramno',

hudičevati 'govoriti hudič', *jezikosloviti*. Danes bi bile lahko uporabne tudi tvorjenke kot *lakomneti/lakomnevati/lakomnovati* 'biti lačen česa, hlepeti', *uvremeniti se* 'slabo vreme se spremeniti v lepo, ustaljeno', o-/raz-: razzeleniti se, *po-/na-*: *naoblačiti se* ipd.; med tovrstnimi aktualnimi tvorjenkami je tudi *homeopatiti* v pomenu 'izvajati homeopatijo'.

V SSKJ recimo nimamo (več) zabeleženega *mediatizirati*,¹⁶ čeprav so *mediatorji* in *mediatorstva* aktualni pojavi.

Pa še nekaj bivanjskih glagolskih izpeljank kot: **brlôžiti** -ôžim, *vb. impf.* in *der Höhle lagern* (v. Wild), *Cig.*; **tam brložijo divje zveri**, *Glas.*, **domačeváti** -ûjem, *vb. impf.* *das Haus zu hüten pflegen*, (n. pr. ob nedeljah, kadar so drugi pri božji službi), *Jarn.*, **hiševáti** -ûjem, *vb. impf.* *das Hauswesen verwalten, Haushalten*, *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*, *Mik.*; **grške žene so doma mirno hiševale**, *Vrt.* In še: *Kako bi bilo to lepo: ona bi hiševala onstran, a naš France bi tostran gospodaril.* (IMP: Anonimen, Županova Neža in Blagajev Tine, 1875).

Pri tem izboru se samo še potrjuje prednostna vrednost Cafovega (C.) in Cigaletovega (Cig.) gradiva, kar je seveda razumljiva posledica dotakratnega slovarskega zaledja, ki je M. Pleteršniku predstavljalo dovolj trdno izhodiščno zasnovo, ki mu je omogočila, da je z vsemi razpoložljivimi slovarskimi viri in nabori besedja lahko nadaljeval in izpeljal takšen slovensko-nemški razlagalni slovar.

Zaključek

V Pleteršnikovem slovarju se potrjuje veljavnost merila za (i)zbiranje besed, njihovo verodostojnost pa je potrjena z natančnim navajanjem virov, ti pa vodijo tudi k bolj verodostojnim oznakam, to še najbolj velja za časovne in zvrstne oznake.

Živost zbrane leksike, kar velja tudi za glagole, se kaže tudi v njeni dolgotrajni rabi. Tudi vnaprej izbrani glagoli oz. pretežno glagolske izpeljanke so bile, nekatere presenetljivo, vključene tudi v Slovar slovenskega knjižnega jezika. V slovarskem opisu oznaka glagolskega vida v ospredje postavlja morfoskladenjske zmožnosti glagolov, vezljivost pa pomensko-skladenjske možnosti posameznega glagola.

¹⁶ V Pleteršnikovem slovarju: **mediatizirati** -am, *vb. impf. (pf.)* *suverenstvo vzeti, mediatisieren*, *Cig.*, *Jan.*

Nekatere glagolske tvorjenke oz. izpeljanke pa bi si glede na pomenotvorne in besedotvorne zmožnosti zaslužile, da se na novo vključijo tudi v standardno knjižno slovenščino; nekatere namreč ostajajo žive le v knjižnem podstandardu, tj. v pogovorni slovenščini nasploh ali pa v bolj zamejeni rabi pokrajinskega govora.

Posrečena glagolska zloženka *dolgočasovati* oži vezljivostno polje, podobno še uporabljive izpeljanke kot *dobrotovati* 'deliti dobrote', *domačevati* 'skrbeti za dom', *hiševati* 'voditi gospodinjstvo', *hudičevati* 'govoriti hudič', *društvoovati* 'delovati v društvu/društvih'. Aktualno povedna je izpeljanka *državnikovati* v pomenu 'delovati kot državnik'; med tovrstnimi aktualnimi tvorjenkami je tudi *homeopatiti* v pomenu 'izvajati homeopatijo'. Danes bi bile lahko uporabne tudi tvorjenke kot *jezikosloviti*, *tovarišiti se*, *sestriti se*, *upravokrepiti se* v pomenu 'postati pravnomočen', *uvremeniti se* 'slabo vreme se spremeniti v lepo, ustaljeno' ipd.

Mogoče med te po Pleteršniku »zanimive« besede sodi tudi kateri izmed tu obravnavanih glagolov, ki bi se glede na družbeno stvarnost lahko obdržal v rabi in s tem dobil možnost nadaljnjega pomenotvornega razvoja.

Literatura

France BEZLAJ, 1948: Doneski k poznavanju glagolskega aspekta, *Slavistična revija* 1, 199–220.

Anton BREZNIK, 1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: Družba sv. Mohorja.

Anton BREZNIK, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Četrta, pomnožena izdaja. Celje: Družbe sv. Mohorja.

FRAN = *Slovarski portal Fran*. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: Fran/iskanje

Metka FURLAN, 2006: K transliterirani izdaji Pleteršnikovega slovarja. *Maks Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar*. Transliterirana izd. (Zbirka Slovarji). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Aleksandr Vasiljevič ISAČENKO, 1960: *Grammatičeskij stroj ruskogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfologija*. Čast' vtoraja. Bratislava: Izdatel'stvo slovackoj akademii nauk.

[Александр Васильевич ИСАЧЕНКО, 1960: *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. Морфология*. Часть вторая. Bratislava: Издательство словацкой академии наук.]

JVSS IMP = Jezikovni viri starejše slovenščine IMP: https://www.clarin.si/noske/run.cgi/wordlist_form?corpname=imp

Nova beseda http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda3.html. (Dostop: september 2023).

Irena OREL, 2006: Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar (1894–1895) v sodobni preobleki – transliterirana izdaja in elektronski vir, *Slavistična revija* 54/4, 869–876.

Maks PLETERŠNIK, 2006: *Slovensko-nemški slovar*. Ur. Metka Furlan. Transliterirana izd. 2 zv. (Zbirka Slovarji). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Fran RAMOVŠ, 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49. Ljubljana: DZS založila za Univerzitetno študijsko komisijo.

Petar SKOK, 1955/56: O sufiksima *-isati*, *-irati* i *-ovati*, *Jezik* 2, 36–43. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

Jože TOPORIŠIČ, ¹1976, ⁴2000: *Slovenska slovnica*. Prva in četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.

Andreja ŽELE, 2011: Glagoli na *-irati* v današnji slovenščini, *Slavistična revija* 59/2, 213–227.

DICTIONARY AS A RENEWABLE SOURCE: USEFUL UNUSED “PLETERŠNIK’S” VERB FORMATIONS

Summary

Any useful dictionary is a kind of repository and at the same time a constant renewable source of vocabulary. At least some of the derived verbs in Pleteršnik’s dictionary have all the semantic and syntactic possibilities to come (more) to life in today’s literary Standard Slovene. The contribution therefore presents those verbal formations that, given the changed social conditions, have all the meaningful possibilities to be incorporated into usage and fulfill semantic needs in today’s texts; the further usability of selected verbs is particularly meaningful from both semantic and syntactic perspectives.

Apart from the meanings of selected verbs, a special emphasis is on the aspect and transitivity of the verb as a lexeme and on the dictionary entry. In the dictionary entry, the indication of the verb’s aspect foregrounds the morphosyntactic capabilities of verbs, while transitivity highlights the semantic and syntactic possibilities of each individual verb.

Pleteršnik’s dictionary, justifiably draws attention to the unnecessary use of a less precise suffix form *-(iz)irati* in certain instances: we find both *magnetizirati* and *magnetiti*, with the latter being considered more appropriate, as ultimately we also have a perfective version of this meaning *namagnetiti*. However, *magnetizirati* has over time acquired an additional (distinctive) meaning of ‘treatment with magnetism’.